

Az öreg könyves Csatári

I.

Mióta kiszakadtam a falumból és városba kerültem, előbb, hogy tanuljak, később, hogy itt keressem meg a kenyeremet is, csak egy-két hetes vendégként jutok haza nagyritkán a szülői házhoz, épp, csak hogy ne feledjem anyám róztjének ízét.

A nyári szabadságomat az idén otthon töltöttem a falumban. Most, amikor változásoktól vemhes az idő, s minden falu úgy forr, mint az erjedő must, az emberek az ismeretlen világba való indulás lázában égnek, az én otthon-töltött napjaim is más mederben folynak, mint régen. Naplemente után, mikorra minden háznál elkopik a munka nagyobb fele, vendégjárás kezdődik nálunk és megesik, hogy egyszerre négy-öt rokon, meg szomszéd is összefut egy-kis beszélgetésre. Arról vitáztunk igenmindig, hogy milyen is lesz majd, ha az emberiség a mi falunkban is összefogva dolgozik, közös földön, közös erővel, meg, hogy az eddigi próbálkozások hibái örökéletűek lesznek-e, vagy idővel kinőjük őket? Nem-egyszer szélesre nőtt a beszélgetés árja, s arra fordult a szó, hogy ez-e az a jövő, amit 1932. búbanatos telén-tavasza, a bolettás világban vártunk, amikor örültek az emberek a nyolcvanfilléres napszámnak is — ebbe a világba kívánczolt-e akkor az ember, vagy ha nem, hát akkor melyikbe? Bizony sokszor beleizzadtam a jövő festésébe, meg a jelen magyarázatába. Olyk sógor csak hümmögött, azt hajtogatta, hogy persze, én még fiatal vagyok, nincs kellő élettapasztalatom. Nem tudom példának okáért azt se, hogy milyen jó világ volt itt... teszem azt az első világháború előtt, amikor még a cukrot is süvegalakúra csinálták. Más meg azt mondta, hogy a szocializmus építése bizonyosan másforma, ha könyvből tanulja az ember, s megint más, ha csinálja, itt a faluban. Egyben azért mindenkor megegyeztünk: hogy bár sok a dolgunk és gondjaink is vannak, de az ember becsülete nagyot nőtt a múlt esztendőkor során, s mindenütt egyre emberségesebb lesz az élet. Ilyen napokon esténként még az ágyban is érveken gondolkoztam. Zsibbadó agyam kifáradva a nappali birkózásban álomban tovább dolgozott, s reggel örömmel ébredtem, ha egyik-másik sógort meggyőztem az álombéli vitában.

Egyszer úgy adódott, hogy ebéd után akasztottuk össze a tengelyt pár szomszédval, s már délután volt jócskán, mire szétrebbentek, ki-ki a maga dolgára. Én meg könyvet vettem a hónom alá, és a kertek alatt elindultam a temető felé, hogy kiszellőztessem egy cseppet a fejemet. A felszabadulás előtt apám volt a faluban a sírásó — a temetőőr, ahogy fülnek kellemesebb névvel nevezték —, és én gyermekkorom éveit a falu alatt, a régi temető elhagyott világában éltem. Szerettem a hallgatag fákat, itt gyorsan nőtt a fű, és szánakaszálás idején, mikor a levegő megtelt a száradó széna illatával, fácántojásokat leltünk apámmal a cserjésben. Örültem a bokrokban fészkelő madaraknak, amelyek mindig olyan csendben, megilletődötten élték a maguk madárelétét, mintha tudták volna, hogy nem illő zavarni az életben megfáradt emberek pihenését. A temető fái között volt egy öreg olajfa. Fialat korában megalázta derekát egy északról idezúdult vihar, törzse nem nyúlt egyenesen az ég felé, ágai oldalra nyújtózkodtak, védőn borulva a szomszédos cserjék feje fölé. Tövében jó szélvédett helyen mindig korán nyitott az ibolya. A fa ezüstszürke levelei között mikor megjelentek a nehézillatú virágok zümmögő bogarak hadát csalva magukhoz, távoli tájak képét idézték élelem, és olthatatlan szomjúság támadt bennem, ismeretlen földrészek utáni vágy. Sok délutánt elhevereztem itt a fatövén. Ponyvaregényeket, kalandortörténeteket faltam, s azon ábrándoztam, hogy lehetne mássá tenni az életemet s vele együtt a faluét...

Már nyugodni készült a nap, mire kiértem a temetőbe, vörös fénye izzóvá festette az égbolt alján lebzselő felhőket. A faluból az estvéli munkák hangjai

szálltak felém, éhes kis borjú bögött valahol, a fákon alváshoz készülődtek a verebek.

— Lám, milyen sebesen megyen az élet a maga útján... — tünődtem az új sírhantok láttán, amelyekkel gazdagabb lett a temető, mióta erre jártam. Elsétáltam a kert határáig. A temető háta mögött mély árok húzódott északra, árvizes esztendőben ásták a talajvíz levezetésére. Partján magasra hányták az agyagos földet. Szeles másnapot ígérő alkonyokon itt játszadoztunk hajdanában, versenyezve, ki tud hosszabb ideig farkasszemet nézni a nyugodni készülő nappal. Az északi oldalon a temetőkert széle lejtve ereszkedett alá addig az alacsony törzsű eperfa-sorig, amely elválasztotta egy rossz mosdótál fenekére emlékeztető lapálytól. Ez volt a falu legelője. A legelő tulajdonképpen soha nem volt igazi legelő. Tavasszal, nagy esők idején ide gyűlt a magasabb fekvésű földekről a víz, száraz nyarakon, mint az idén is, összeropedezett földjével olyan volt, mint egy nagy, munkában megkérgesedett tenyér. Csak a szerbtövis, maszlagos-nadragulya élt meg rajta, s egy-két poros katáng szerény virágja kékkelt imitt-amott. Nem emlékszem, hogy gulya valaha is lett volna a faluban. Több volt mindig a pásztornakvaló gyerek, mint a tehén, gulyásra nem volt szükség. Így a legelő a falu kondájára maradt, s mióta az eszemet tudom és ismerem a tehénszarvból készült tülök hangját, a temető mellett mindig a falu disznait legeltették. Emlékszem rá, hogy deleléskor a pocsolyafüldéből ide vonult az egész konda az eperfák alá hűvösölni. A temető errefelé eső szélén a sírdombok sűrűbben sorakoztak egymás mellett, mint egyebütt, mintha megbillent volna erre a föld, s a hantok egymásra csúsztak volna. Itt, a legszélső sorban, közvetlenül a part mellett egy horpadt tetejű sír keresztfája vonta magára figyelmemet. A hant oldalát keményre döngölték a parthoz dörgölődző, vakaródzó süldők. Egyszerű, akácból ácsolt keresztfája volt, mögötte pár szál rég elszáradt virág. A fejfán a név fölött nyitott könyvet ábrázoló faragás vonalai tűntek elő az esőverte, napszitta mohatele patinája alól. Már narancsszínű alkony ereszkedett a fák közé, nehezen tudtam elolvasni a feliratot. „Itt nyugszik könyves Csatári József. Élt 70 évet.” Elhunytának dátumát leköptatta az idő.

— Na nézd csak... Józsi bácsi... Hát maga ide került...? — kérdeztem magamban. Az öreg Csatári kedves ismerős, a felszabadulásig ő volt a faluban a kanász. Nagyon szeretett olvasni az öreg, ezért ragadt rá a „könyves” név is. Akkoriban barátokoztam vele össze, mikor apám lett a sírásó s mi odaköltöztünk a csőszházba a temető mellé. Szomszédok lettünk az öreggel. Hébe-korba bejött hozzánk egy ital vízért, ha az övé nagyon megmelegedett a napon, s nem egyszer ottragadt a beszélgetésben, a bojtárjai szoltak be érte, ha ideje jött az eresztésnek. Hallottam néhány évvel ezelőtt, hogy beteg lett, és megvált a kanászságtól, de elkerülve a faluból az egyre gyorsabb sodrású esztendők elfeledtették velem az öreget. Nem azon csodálkoztam, hogy meghalt, hanem hogy erre a helyre temették, ahol hajdanában Tolsztojt, Petőfit olvasgatta a fák hűvösén, őrizve az alvó konda álmát. Talán ide kíváncozott. Lám, sírja oldalán most hancúrozásban kifaradt rózsaszínű kismalacok pihennek meg, ott a hátuk nyoma, és meleg deleben, ha aludni térnek a süldők a fák alá hevélredve, ezek a bohó jószágok nem is sejtik, hogy a sírban az egykori kanász egyengeti görnyedt derekát, akinél amíg élt, igazabb ember nem volt a faluban.

II.

Olyan se magas, se alacsony emebr volt az öreg Csatári, az egész emberen nem volt semmi különlegesség. Mindennapi volt az arca, kopott gúnyája megväsott bakancsa is. Gondtól barázdált homlokához hasonló homlokot, időtől fakított bajuszt, mint az övé, minden faluban tucatjával talál az ember. Legfeljebb elevenségétől csillogó szeme, amelyek egy cseppet mongolvágásúak voltak, ütötték el a mindennapitól. Feleségét rég elvesztette az öreg, tuberkulózis vitte el. Fianál lakott, aki cseléd volt egy közeli uradalomban. Két bojtárt tartott minden évben az öreg, közülük egyik az unokája, de a másik gyakran cserélődött. Rendszerint valamelyik falusi cigány próbálta a kanászbojtárság-

gal állandóságra és kenyérkeresetre szoktatni csimutáját, de egy esztendőnél tovább egyiknek se tartott az állhatatossága. A falu kondája nyolcvan-kilencven sertésből állt minden évben; s a temető melletti csürhejáráson szigorú beosztás szerint történt minden. Reggel fél hétre értek ki a jószágokkal, délelőtt legeltettek. Ilyenkor szinte hang nélkül túrt az egész konda, csak a csámcsogás hallatszott, és csetepaté csak akkor támadt, ha valamelyik süldő vakondot fogott, s a többiek el akarták venni. Tíz után itattak, fűrésztöttek, s délig már nem is volt semmi dolog, a kondá csendesen heverészett az eperfák árnyékában. Délben hazaeresztették a szoptatóskocákat, egyiket-másikat kísérni kellett, nehogy elcsavarogjon, utána ismét fürdetés következett. Ilyenkor résen kellett lenniök a bojtároknak, nehogy valamelyik kani gyenge süldőt bújjon meg s összetörje. Az öreg kanász ritkán kelt fel a könyv mellől, a két bojtár meg a Bogár kutya vigyázta a rendet. Reggeltől késő délutánig olvasott, csak eresztéskor bugyolálta be a könyveket egy kenyeres kendőbe. Néha délben, miután megették szegényes ebédjüket, az öreg unokáját kezdte faggatni az eperfák alatt, Petőfi meg Arany János verseit kérdezgette tőle. Szegény gyerek nem igen látogatta az iskolát, az öreg meg nem akarta, hogy buta maradjon. Sanyi — így hívták a fiút — csak szípogott, ment volna már fürödni, bárhogy törté a fejét, nem jutott eszébe a „Nemzeti dal”.

— Nagyon szép, mondhatom... — hallatszott be hozzánk az öreg korholó szava meg a gyerek hüppögése. — Hej, kölök, egyszer előveszlek, s be meg-nadrágollak azér' a sok csavargásér'... Mert csak a madarászáson jár az esze, meg a fürdésen. Mi lesz belőled, ha nem tanulsz, mi? Hónapra megkeressük Petőfit, oszt nem mozdulsz a fenekedről, míg meg nem tanultad! Nem szégyelled, hogy öregapád vén fejjel több verset tud kívülről, mint te? He...?

— Mer' maga mindig tanulja...

— Hát tanuld te is, az apád...! Na nidd mán! Mejjönknek a dóga inkább, nekem-e vagy neked? Várjál csak... Ha hónap fel nem mondd a Nemzeti dalt, dobót készítették a bűrödből...

Igy ment ez kétszer is egy héten, a másik bojtár a messziségből figyelte, riadtan pislogott, és örült, hogy néki nem öregapja Józsi bácsi.

A könyveken kívül még egy dolgot szeretett nagyon az öreg Csatári. A jóízű beszélgetést. Apám, aki többször volt göthös, mint egészséges, és bármikor szívesen megásta volna ingyen is mindenfajta dolgozás sirját, sokszor leheveredett az öreg mellé a kiterített kabátra, s beszélgettek. Az öreg beszélt, apám meg hallgatta. Az olvasmányairól mesélt az öreg, arról, hogy a könyvekből is csak azt lehet kivenni: a szegény ember élete mindenütt a világon olyan egyforma, mint két tyúktojás, meg hogy az úr, a pokolban is úr. Akárhányszor én is ott tátottam a számat, és észrevettem, hogy az öreg megváltoztatja egyik-másik könyv történetét, és gyanús volt, hogy sokszor maga egyenesen olyan mesével traktált bennünket, amit sose olvasott, hanem a maga fejéből eszelt ki.

— Ha magát hallgatja az ember, Józsi bácsi, ezt a sok jó történetet, hát kedve támad elhajítani a kapát, oszt elmenni úrnak... hogy mindig olvasgatni lehessen a hűvösön... — mondta nevetve apám, s az öreg nem bánta az ilyen tréfát, még tetszett is neki.

Néha odakveredett hozzájuk valahonnét Kakucsi, a mezőőr, vagyis a csósz. Hivatalos írásokkal másként a tanyavilágban, a kutyaadót sürgette, ahol kellett, s ha erre vitt az útja, mindig megállt rágyújtani s beszélgetni. Tehette a dolgától. Apró ember volt ez a Kakucsi Péter bácsi, a meggyfabetja, melyet a tanyák borjú nagyságú kutyái ellen tartott fegyverül, két arasszal is hosszabb volt a gazdájánál. De amilyen kicsiny volt embernek, olyan nagy volt politikusnak. Mint hivatalos, azaz községvázi ember kötelességének érezte, hogy a népet — ahol csak lehet — állandóan okosítsa. Kút előtt várakozó, bolt előtt ácsorgó emberek között gyakran hallható volt a hangja, amint így beszélt: „Ugye, nekünk hivatalosan lejön az ilyesmi...”, vagy „Ha a mezőőr mondja, annak elhiheti, tatám...”

Egyszer, amint Józsi bácsi meséje mellett loptuk apámmal a napot, látjuk ám, hogy a falu felől lohol Kakucsi, talpa nyomán porzik az út.

— Ne bolond, ne... Nidd, hogy égeti a nyelvit megint valami... — düny-nyögte bosszúsan az öreg. Szemvillanás és a csósz már ott is volt.

— Erő, egészség Józsi bátyám... Na, mire végzik? — lihegte az apró csósz, a futás veresre festette a képét.

— Ki halt meg, hogy olyan sürgős a temetés, hé? — kérdezte apám, aki már egész eltanulta Józsi bácsitól az ilyesfajta viccelődést.

— Na... viszik mán innét is a zsidóságot... Mára lejött hivatalosan is a járásbíró úrtól a parancs... Rácházán lesz a sárgacsillagos ház, gettó vagy mifene, oda viszik őket... — hadarja az ember, s örül, hogy ide még frissibe érkezett a hírrel. Bámulnak ezek, ni.

— Van ám nagy sírás-rívás Manóéknál... El lehet gondolni. Most voltam az előfogatosnál, az öregget kocsin kell vinni... mert hogy rossz a lába...

Senki se szól egy szót se, csendesség van egy percig is, csak a vadgalamb-bűgás hallatsz az öregtemető felől. Az öreg szólal meg aztán.

— Oszt te mér örülsz úgy neki, mi...? Tán tiéd lesz a házuk?

Kakucsi meghökken, mintha mellbe taszították volna, a zihálást is elhagyja egészen.

— En-e...? Mán hogy értem, hogy örülsz...? Ném a... Dehát ugye, nem kicsiség ez... Hivatalos értesítés jött, mán pedig akkor nincsen se isten, se ember... Vinni kell őket, ha mingyán Szent Péter írja is a fellebbet.

— A betegeket is, ugyi...? Töletek kitelik... — mondta az öreg és köpött: a csósz elé, aki guggolt.

— Micsodát mondott, Józsi bácsi? Még érdekes ember maga, hallja... — fortyant fel a mezők őrizője, de mindjárt le is csihadt, mert rávágott az öreg szava.

— Fel a hangfogót, hé! Nem süket itt senki. Ha felkötöd a disznót, szaladhatsz utána...

— Jó, jó... de kend is tudhassa, hogy ami a járástól lejön, nem játszani-való. Meg lett mondva még Hitler által, hogy a zsidóság meg a plutokrácia...

— Micsina?

— Hát szóval az összeesküvés a világ ellen... Oszt ebbe senki más nem hibás, csak egyedül a zsidók. A főjegyző úr is megmondta, pedig ő minden este meghallgatja a donau cendert... Szóval a német rádióját. Ő mondta reggel, hogy régen várható volt ez mán. Más ország rég sintérkézre adta a plutokráciát... nálunk meg semmi! Nincs ennek mán így semmi értelme... Nem igaz, Jani?

Ezzel a kérdéssel apámat akarta kipiszkálni a hallgatásból, mert ő ezideig szó nélkül támasztotta hátával a fát.

— Tudja a fene, mi lesz itt... Rossz helyen keresik a gazemberséget. Nem a kisembereket kellene bántani...

— Hogy-hogy, hé? Nem kisemberezünk mink egy percig se... Olyan isten aztán nincs. Meg lett mondva hivatalosan is, aki zsidó, az mind felelős. A vérszopókat össze kell szedni egy szálig!

— Az ángyod...! A vérszopókat szeditek össze? Francot! A vérszopókatik vagytok! A gazdáid meg azoknak a gazdái...

— Hogyan?!

— Azok vagytok!... Kicsik is, nagyok is, egyrakáson... Elviszitek Purgli Emilt..., Nágel Henriket meg a két Montágot? Neeem? Há' hogy? Na ugye! Azok itt maradnak, látod. Eh... maszlag az egész. A népet bolondítjátok. Még hogy az öreg Manó a világ ellen összeesküdött? Kivel, mi? A tíz kölkivel tán? Nem tudja télire mivel betakarni az ülepüket, éheznek... Tik is jó helyen keressetek a tehén tőgyit... a szarva közt, mint a bolond.

Az öreg mindezt egyszuszra mondta el, s a kicsi csósz oda volt a méregtől meg a csodálkozástól. Ni mán, az öreg, hogy megvédi őket... Mintha rokonok volnának. Na, várjál csak, vén káni, majd szemmel leszel te tartva, ne félj. Ha egy községi alkalmazott, — mán pedig a kanász félig-meddig annak számít — így beszél, ott lesz még egyéb is. Ezt gondolja, de mondani mást mond, mikor megszólal.

— Hogy letámad itt engem, Józsi bátyám... Még: hogy én így meg úgy... Hát kicsoda vagyok én? Kicsike vagyok én az ilyesmihez, ugye... A rendelet nem éntőlem származik... Na ugyan, még jó is néznének ki. Csak hát a vélemény nyilvánítása ugye, fontos...

Dadogott még, de a nyelve nem akart neki engedelmeskedni, elhallgatott. A másik két ember — mintha ő ott se lett volna — a maga gondolataival volt elfoglalva. Hosszú, kényszeredett hallgatás következett, ami még kényelmetlenebb volt a csösznek az iménti ledorongoltatásnál is. Szeretett volna kilábalni belőle. Felemelkedett a guggolásból, s megint csak ő törte meg a csöndet.

— Maga itt mindenfélét olvasgat, Józsi bácsi, aztán lám, mikor a sorja jön, miket beszél... Nem kellene annyi könyvvel élni, mert...

— Mit?... Én azt mondtam, ami igaz! Az olvasáshoz meg te nem értesz... — hagyta ott a gondolatait az öreg kanász, s bekapta a csöszvetette horgot. Mert Kakucsi azon igyekezett, ha a beszéd megindul, más úton haladjon majd, mint az elébb, nehogy megint lepocskondiázza az öreg. Így vette elő a könyveket, s lám, jó nyomon indult el.

— De igaz is, nem szalonna az a könyv, hogy reggel is, délben is azzal legyen. Maga csak olvas, olvas, nem érdekli a világ folyása. Te érted ezt, Jani? Akár egy pap vagy deák...

— Ugyan ne beszélj mán bolondot, te!

— Hát mi...? Nem azt csinálja egész nap? Nem mondom, hogy néhagkorba ne olvasson az ember... vasárnap, ha mán nincs a háznál egy kisfröccsre való se. Akkor elő lehet venni azt a könyvet, ha mán valaki annyira oda van érte. De így? Még ha valami hivatalos könyv volna, amiből okulni is lehet, vagy imádságos könyv. Ezeknek megvan a maguk hivatása.

— Mondom, hogy nem vagy te eszeden, Péter... Még hogy imádságos könyv? Vénasszony vagyok én, vagy mi? — csóválja hitetlenkedve a fejét az öreg, nem veszi észre, hogy amaz bolondját járattja már vele.

— Aztán meg maga versel is, igaz-e? Gyerekeknek való az „Arany ama ág-hegyen, Bari bég a zód gyepen...” — énekelte csúfolódva az ismert gyerekképző a csösz. Az öreg kanász nevetett. Lám, milyen ostoba fajankó ez a Kakucsi. Azt hiszi, csak olyan versek vannak a világon. Bolond ember ez, az ilyenre jobb ráhagyni. Nem is szól neki semmit.

— Hát mondja meg nekem, Józsi bácsi, van-e valami haszna az olvasásból? Több-e a fizetése? Nagyobb-e a kommcióné? Többérv ember maga avval, hogy mindig a könyveket bújja? Hadd hajjuk?

— Több! — mondtá az öreg, aztán hallgatott egy sort, mintha rólunk el is felejtkezett volna. De amit még ezután mondott, engem nagyon meggondolkoztatott, s még másnap se hagytam nyugodni.

— A könyvek... azok örömet hoznak az ember életébe... Úgy bizony. Ha olvasok, embernek érzem magam... még ebbe' a világba' is.

III.

... Egyik délután öblös kacagás verté fel a temető nyugalalmát. Mintha üres vizeskántába bömbölt volna bele valami vásott kölk. A kert főútján jólöltözött társaság sétálgatott. A pap diák fiát ismertem fel legelőbb, ott volt az apja is, hatalmas darab ember. Két szerényebb papot is ki lehetett volna belőle szabni. Ő nevetett olyan nagyot az imént. Az a szokása, hogy keményre furkózott vattadugókkal tömi tele mind a két fülét, nehogy huzatot kapjon valahogy. Emiatt aztán rosszul hall, s olyan hangosan beszél, mintha a bibliai Jerikó falai lendítésével bízza volna meg az úristen, s ezt mind a hangjával akarná elvégezni. Sőtét szemüvegét, amitől olyan az arca, mint egy óriási bagolyé, még a templomban sem veti le. Díszes görbebotját forgatva ott sündörög mellettük. Vaja igazgató úr is, a helybéli iskola pozsgásarcú, tömzsi igazgatója. Beteg-kappon hangjára emlékeztető nevetésére riadtan kapta fel a fejét az alvó köndában egy-egy süldő, és már futni készült.

— Jer csak ide, Pistám... — bömböli a tiszteltes, és egy hosszú, szürke férfi lépett mellé, arcáról pillanatra sem tűnt el a rajtaülő fura mosoly. A papék gyógyszerész rokona, egy a sok rokon közül, akik csirkeszezon vagy kacsa-tömés idején zúdulnak a parokjára.

— Emlékszel Szemenyei Vicusra? Tüzes özvegyecske volt a lelkem. Ide-temettük a szegényt...

A rokon nem emlékszik rá, a pap nem bánja, mert valami érdekeset gondolt. Csücsörít is hozzá.

— Mán csak ti hiányoztok a sorbul... — dörmögte az öreg Csatári, mikor felismerte a hangjáról a papot meg az igazgatót. A sétálóok elérték a temető szélét, s mikor észrevették a kabátján heverő kanászt, — semmire nem figyelve egy könyvet olvasott az öreg — az igazgató inkább a papék vendégéhez intézve szavát, hangosan odaköszönt.

— Adj isten, Csatári. Hát olvasgatunk, mi? Művelődünk? Közelebb lépett az öreghez, és hátrafordulva a többiek felé, szinte húzta oda mindőjüket. El akart dicsekedni az idegen előtt ezzel a csodabogárral, akinek a könyvekhez való vonzalmát ki tudja miért, titkon a tantestület munkájának tulajdonított. (Egyik jelentésében írt is az öregről.)

A házigazda büszke mosolya ragyogott az arcán, mikor megszólalt.

— Hát kérem, doktor úr... itt van a mi autódidakta kanásznak... Úgy bizony. Nem minden falu dicsekedhet ám ilyesmivel. Olyan ember őrzi a disznainkat, aki a Toldi Miklóst fejből citalja, és ismei Turgenyev meg Zola nevét is... Mi, öreg? Így van? És még mondja valaki, hogy a mi falucskánknak nincs etnográfiai érdekessége... Hehehe!... Mit szól hozzá? Tösgyökeres östehetség az öreg. Többet összeolvasott életében, mint a vármegye valamennyi papja, tanítója együttvéve... Lám...

A látogatók közelebb húzódtak a földön heverő öreghez, aki nem tudta, felkeljen-e fektéből, vagy mit csináljon? Az igazgató olyan közel állt hozzá, hogy jószerivel fel se tudott volna tőle egyenesedni, s ez annyira megzavarta az egyébként talpraesett öreget, hogy szót se szólva babrálta könyve lapjait.

— Aztán tényleg úgy szeret olvasni, Csatári bácsi, ahogy a faluban mondják? — törte meg a csendet a papfiú, átérezte az öreg félszeg helyzetét, s enyhíteni próbált rajta.

— Hát... a jó könyv nem rossz. Az olyat szívesen olvassa az ember... Csak ami jó, azt... — dünyögte az öreg.

— És mondja csak, Csatári... Mire kendnek az a sok tudomány... itt a disznók mellett? Lassan olyan bölcs lesz attól a sok könyvtől, hogy elriadnak magától a gyesznók, hihihí!... s akkor mit csinál majd? — kérdezte tovább az igazgató, s egy cseppet sem akarta megbántani az öreget, inkább csak beszéltette volna, azt kívánta, hogy produkálja magát a kanász, mutassa meg a papék vendégének, hogy „mit tud”. Ezzel a jóindulattal és türelmetlenséggel biztatja a papagálytulajdonos vagy az ebtenyésztő kedvenc állatát, hogy tegyen tanulságot tudományáról az arra érdemesek előtt. Az öreg azonban olyan megalázónak érezte helyzetét, amint ott kuporgott kabátján a többiek lába előtt, hogy alig jött értelmes szó a szájára.

— Nem felel, vén garabonciás? Na jó... De ne olvasson olyan sokat, mert lassan a fejünkre nő, tudósabb lesz, mint mi... Az lesz csak az érdekes, Józsi bácsi... Maga jön tanítani a gyerekeket, én meg ide a maga helyére a sertések mellé... Hahahaha!... — nevetett az igazgató úr, és jó érzés szállta meg, mint mindig, ha azt hitte, most mondott egy jót. A vendég azonban most is csak azzal az idéetlen mosollyal mosolygott, mint a jólebb, ami azt bizonyítja, hogy a vicc nem érte el a kívánt hatást. A tiszteletes úgy gondolta, hogy neki is meg kell mutatnia a kanász iránti barátságát. Közelebb lépett, s megszólalt: olyan hangon, hogy szempillantás alatt talpon termett az egész konda.

— Aztán mivel rontja a szemét Józsi bácsi? Hadd lám? Miről szól a könyv? Kalendárjom tán?

— Versek vannak benne...

— Mit mondott? — fordult hátra a pap.

— Verseket olvas... — hajolt hozzá a fia.

— Verseket?! Na nézd csak! Hallottátok? Ez igen... Emlékszel még Ril-kére, Pistám? — bömbölte a rokon felé a tiszteletes, és elmélázva mosolygott. — Kedvenc költőm volt... Micsoda egyetemesség. micsoda kozmosz... „Herr, es ist Zeit... Der Sommer war grosz”... Ismerted ezt, Pisti? Várj csak,

hogy is volt az utolsó verse... „Wer jetzt kein Haus hat, baut sich keines mehr...” Igen, ez az... Gyönyörű... Hát a maga verseit ki írta, Józsi bácsi? Kicsoda? — lehajót, hogy jobban hallja, mit mond az öreg.

— Ezeket? József Attila.

— Micsoda Józsefet mondott? Erdélyi József, nem?

— At-tila. József Attila, — szótagolta a diák apja fülébe.

— Ahá... Aki szindarabokat is írt... Ugye arról van szó, Totyi?

— Ej, dehogyis, papa... József Attila csak költő volt... — dörögte zavartan a diák.

— Nem emlékszel rá, kérlek? Aki leesett a vonatról... Nagy kalamajka volt, az újságok írták — mondta az igazgató, és lassan hátrált egy hízelkedve közeledő kézhezszoktatott malac elöl.

— Ideje lesz már hazamenni — mondta gyorsan a papfiú. — István bácsi biztosan fáradt... — és már indult is, a többiek meg utána.

— Hát isten megáldja, Józsi bácsi — búcsúzott a tiszteletes. — Ha tud valahol fiaskocát eladót, beszél majd a parokjára... Jó? Adja a kezét!

S'ha valahol fiaskoca lett volna eladó a faluban, már indulhattak volna a paphoz vele, mert mindenki hallhatta a hangját. Vaja igazgató úr visszafordult.

— Hohó... Még majd elfelejtem. Mondja csak öreg... a kis szőke kocám nem... szóval izé... Tudja, a kani...?

— Búgott-e?

— Az az... Tudja melyikre gondolok?

— A szőke? Nem... Még nem láttuk... Dejszen nem búghatnék az, igazgató úr... Fiatalka még a...

— Hogy-hogy? Nekem ne magyarázzon... Úgy sír az már három napja, mint valami menyasszony, s folyton jön utánam...

„Mert nem adsz neki eleget enni” — dűnnyögte az öreg.

— Szóval csak tartsa szemmel, Józsi, és vigyázzon, hogy a „Kántor” búgja meg... nehogy a „Sátán” menjen rá! Annak macskái vannak, nem sertései. Nekem attól még egy évben nem kellenek malacok. Hallja kend? Visszatartom a bériből a szalonnát, ha a „Sátánt” ereszti a szősihez... — mondta nevetve az igazgató.

„Megmondom mindjárt, mit csinálj a szősziddel!” — gondolta mérgesen az öreg, s elfordult, a köszönésre se válaszolt. Hogy tud itt hepciáskodni az igazgató úr, na nézd csak. Még hogy a „Sátánnak” macska kölykei vannak. Szeretnél te olyan macskákat... minden évben egy tucatot... Eh, kupec bagázsia ez az egész...

A kutya még hosszú ideig hegyezte a fülét, a pap Rilke-verseket ordított a temetőben, a fia meg csitította.

... En az öreg-temetőben csavárogtam, s mikor észrevettem, hogy látogatók vannak Józsi bácsinál, leheveredtem egy orgonabokor árnyékában, ahonét szemmel tarthattam az egész társaságot. En is hozzá akartam menni, de a tiszteletesék megelőztek. Tudtam, úgy örül nekik az öreg, mint a kutya a verésnek. Mikor láttam, hogy felszedték a sátorfát, közelebb húzódtam a parton, de megálltam, mert hangokat hallottam letről.

— Hagyd a fenébe őket, Bogár... Hallod? Gyere ide kutyám!

A puli még mindig az öblös papi hang miatt nyugtalanzkodott.

— Ne szólj rájuk Bogár! Jól megnézted őket? Ilyenek látod az urak...

A kutya oldalra nyújtva lábait leheveredett, hízelegve várta, hogy gazdája megsimogassa a nyakát.

— Tanult emberek voltak ezek Bogár, nem akármilyenek... Mind nagy iskolát járt. Ládd, még idegenül is tudnak beszélni... Aztán mire valók? Az emberből bohócot csinálni... Azt értik jól... Hallottad, hogy beszéltek velem? Ezek így csinálják ám... Nem törődnek a másikkal... Esznek, isznak, alaszanak, párzanak, aztán előlről kezdik. A munkás embert semmibe se veszik. Csak komédiáznak vele... A fejükben meg, pajtás, az ürességen kívül nincs más... Az ugatást is kár pazarolni rájuk... Na, menj odébb...

Gyengéden odébbtérítette a kutyát, az meg azt hitte, hogy a fületövét vakarná a gazdája, oldalára fordult.

— Nem mécc...? Egy bojtárt ne fogadjak melléd vakarónak?... Hát értetek ki vót? — dörmögte az öreg három malacnak; ezek ásítózva közeledtek, és félénken szaglászta a kutya felé.

Pedig lesz még ez másképp. Adják ők még, alább, ne félj. Hm... Lesz, lesz... Nem marad így.

Értetlenül álltam ott fenn a párton, ilyet még sohse láttam... Hogy az öreg a kutyájával beszélgetett volna. Valami megmagyarázhatatlan érzés viszatartott a bokrok rejtékén, mozdulatlanul figyeltem, nehogy észrevegyen a kutya. A malacok letelepedtek az öreg előtt pár lépésnyire, s mintha értenék az emberi szót, úgy füleltek. Az öreg beszélt. Ellenállhatatlan kíváncsiság lett úrrá rajtam, s bár szégyenkeztem is, hogy hallgatózom, nem tudtam magam visszatartani, lassan előbbre másztam, egészen a part széléig. Az öreg épp akkor emelkedett fel a kabátjáról, monoton hangon duruzsolt, de nem értettem a szavát, félig háttal állt felém. A kutya, mintha megbabonázták volna, figyelt gazdájára, s nem moccantak előle a malacok sem. Hirtelen hátra lépett az öreg, a kalapját leemelte fejéről egy ág. Nem nyúlt utána. Most erősödött a hangja; s bennem értetlen csodálkozás egy pillanatra a lélegzést is megakasztotta: verset mondott az öreg Csatári. Arcára rá nem ismertem volna, láttam, hogy földszínű bajszának végét meglebegettette a feltámadó szél. Egyre több jószág emelte fel fejét az öreg szavára, szemükből hirtelen kiröppent az álom, s most értetlenül, megrökönyödve pislogtak az öreg felé. Lesunyt fejjel figyelték a szót.

„Szív és pohár tele búval, borral

Húzd rá cigány...”

Vörösmarty versét mondta az öreg, kissé éneklő hangján felerősödtek a versszak utolsó sorai. A kondán furcsa izgalom vett erőt, már talpon volt, felriadt valamennyi állat. Egy-egy malac felvisított, ha letaposták, vagy megmarta valamelyik izgága süldő. Szürke hátak sokasága hullámozott, mint tó teteje vihar idején. Az öreg nem vett tudomást az állatok nyugtalanságáról. Töpörödött testét egyenesre feszítette az ihlet, messze nézett, s a vers sorai úgy szálltak a riadozó konda felett, mint óriás szárnyú madár.

„A vak csillag, ez a nyomorú föld

Hadd forogjon keserű levében,

S annyi bűn, szenny, s ábrándok dühétől

Tisztuljon meg a vihar hévében,

Es hadd jöjjön el Noé bárkája,

Mely egy új világot zár magába...”

A vén kanász szavát olyan forróvá tette az őszinte átélés, akkora dübörgést adott néki a vers dinamikája, hogy orkánra erősödött a vers végén a hangja, s mint szelbontotta zászló csattogott a temető fái között. Én megdermedtem, bőrömön mintha millió hangya futkározott volna, zsibbadó szívvel hallgattam az öreget, és szememből ellenállhatatlan erővel tolokodtak elő a könnyek. Akkor ismertem meg a szó hatalmát, ott találkoztam az írás erejével. A költő szavai úgy megcsengtek a lelkem, mint kovács kalapácsa az üllőt.

„Lesz még egyszer ünnep a világon” — mennydörögte az öreg, s a fénylő-levelű fűzfák faláról visszhang pattant, és tovagördült a zölök felé. Csak lassan ocsúdtam a csodás jelenség hatása alól, szorongás börczongott végig rajtam, óvatosan visszahúzódtam a bokrok közé. Égett az arcom, mintha ennek a különös, tisztalelkű embernek elloptam volna valamijét, vagy féltett titkát oroztam volna el. Én akkor, gyerekfejjel, nem értem fel észszel, és nem sejtettem, micsoda proféciává lesz a költő szava egy öreg kanász száján, akinek keserű sorsa annyi igazak elkallódását példázta a régi világban. Elsompolyogtam a kondájának verselő öreg közeléből, és elhatároztam, hogy soha senkinek nem mondom el, aminek akkor tanúja voltam.

Csak most, itt az öreg sírjánál, felidézve a régmúlt napokat, látom annak a csodálatos délutánnak a jövőbemutatóját.